

HISTORICAL OVERVIEW OF THE TURKISH LANGUAGE AND THE INFLUENCE OF THE ARABIC SCRIPTURE ON THE TURKISH LANGUAGE

Refide Sahin

International Balkan University, Skopje, North Macedonia, refide.saini@ibu.edu.mk

Abstract: The Anatolian geography has hosted various civilizations throughout the centuries. The influence of the Arabic language on the Turkish language became visible especially from the 10th century onwards, with the spread of Islam among the Turks. In particular, terms related to religious, legal, philosophical, and scientific matters were taken from Arabic. This influence was also seen in the form of writing. The Turkish language was written with the Arabic alphabet, and the writing styles in this alphabet were also adapted to Turkish texts. In particular, the nesih, sülüs, and rik'a scripts were often used in Turkish manuscripts and official documents. The art of calligraphy, which developed with Arabic writing styles, had a profound impact on the culture and art of the Turks. Tablets written with scripts such as Tulut and Divani were used as decorative elements in mosques, palaces, and official documents. Rika, in turn, found a place in Turkish texts as a practical type of writing in everyday correspondence. The Talic style of writing was preferred for writing poetry and literary works in Turkish literature. This influence increased even more during the Ottoman period, and Turkish words were mixed with Arabic and Persian, creating a rich written language called Ottoman Turkish. However, with the language revolution carried out during the republican era, an attempt was made to purify the Turkish language of this influence by giving preference to pure Turkish words.

Keywords: Turkish language, Arabic language, scripts, history.

ИСТОРИСКИ ПРЕГЛЕД НА ТУРСКИОТ ЈАЗИК И ВЛИЈАНИЕТО НА АРАПСКОТО ПИСМО ВРЗ ТУРСКИОТ ЈАЗИК

Рефиде Шахин

Меѓународен Балкански Универзитет, Скопје, Република Северна Македонија,
refide.saini@ibu.edu.mk

Резиме: Анадолиската географија со векови бил домаќин на различни цивилизации. Влијанието на арапскиот јазик врз турскиот јазик станало видно особено од 10 век наваму, со ширењето на исламот меѓу Турците. Особено термините поврзани со религиозни, правни, филозофски и научни прашања беа земени од арапски. Ова влијание се гледаше и во формата на пишување. Турскиот јазик бил пишувачки со арапска азбука, а стиловите на пишување во оваа азбука исто така биле прилагодени на турските текстови. Особено писмата nesih, sülüs и rik'a често се користеле во турските ракописи и официјални документи. Уметноста на калиграфијата, која се развивала со арапски стилови на пишување, имала длабоко влијание врз културата и во уметноста на Турците. Таблети напишани со писма како што се Тулут и Дивани се користеле како украсни елементи во џамии, палати и официјални документи. Рика, пак, најде место во турските текстови како практичен тип на пишување во секојдневната кореспонденција. Талик стилот на пишување се претпочита при пишувањето поезија и литературни дела во турската литература. Ова влијание уште повеќе се зголемило за време на отоманскиот период, а турските зборови биле измешани со арапски и персиски, создавајќи богат пишан јазик наречен отомански турски. Меѓутоа, со јазичната револуција спроведена со републиканската ера, се направи обид да се прочисти турскиот јазик од ова влијание со давање предност на чистите турски зборови.

Клучни зборови: Турски јазик, Арапски јазик, писма, историја.

1. ВОВЕД

Како што е познато во османлиската држава официјалниот јазик бил турскиот, а за негово пишување се користел арапскиот алфабет. Турскиот јазик (Türkçe; Türk dili), според водечките турколози спаѓа во групата на угро-алтајската фамилија јазици, во која уште влегуваат монголскиот, тунгуско-манџурскиот, а според некои и корејскиот јазик. Една постара теорија турските јазици ги вметнува во пошироката фамилија на урало-алтајските јазици, која ги опфаќа уште и унгарскиот, финскиот и самоједскиот јазик, но заедничкото потекло на овие јазици сè уште не е дефинитивно потврдено.

Во поделбата на самите турски јазици, турскиот јазик се вбројува во огуско-селџучката подгрупа на огуската група јазици. Кон таа група припаѓаат уште и азербeјџанскиот и туркменскиот јазик. Првите примери на пишан турски јазик се натписите на Орхонските споменици, најдени на територијата на денешна Монголија, кои датираат од осмиот век, а се дешифрирани во 1893 г. од данцеот Вилхелм Томсен. Алфабетот на Орхонските натписи имал 38 букви и се пишува одозгора надолу и од десно на лево. Бил наречен Göktürk писмо. Овој пишан јазик траел до дванаесетиот век и тоа е период на заеднички пишан јазик на сите турски племиња. Во тоа време турските племиња ја покривале областа на Средна Азија и со векови се изразувале на еден ист јазик. Во туркологијата за овој прв период на турскиот јазик најчесто се употребува терминот *старотурски*. Тоа е почетен период за ситот подоцнежн развој на турските јазици, кои се разделиле на различни гранки. Со поделбата на турските народи се поделиле и турските јазици и тоа на: северен, источен и западен јазик, од кој се развил денешниот современ турски јазик.

Западниот турски пишан јазик, кој е најголем и најплоден меѓу турските јазици, започнал да се формира сред огуско-селџучките племиња, кои во десети и единаесетиот в. се пробиле од Средна Азија во Анадолија и во дванаесетиот век ја формирале селџучката, а во четринаесетиот век османлиската држава. Во текот на повеќе од седум векови тој јазик проаѓал низ различни фази, па во поглед на својот развој тој се дели на три главни периоди: стар анадолски, османлиски и современ турски јазик.

Стариот анадолски турски јазик бил јазикот на 12 и 13 в. и многу се разликува од подоцнежните два периоди. Тој носи многу траги од старотурскиот, но во поглед на странските елементи присутни во него, тој го означува најчистиот период од развојот на западниот турски јазик. Тоа е периодот во кој започнува продорот на елементи од арапскиот и од персискиот јазик, што го подготвува раѓањето на османлискиот јазик. Влијанието на арапскиот јазик се појавува со примањето на исламот во текот на 9 и 10 в. Влијанието, пак, на персискиот јазик се шири во 11 и 12 в. со продорот на селџучките племиња во Персија и формирањето на селџучката држава. Персискиот јазик главно се ширел преку поезијата, чија традиција била многу силна во раниот среден век на Блискиот Исток.

2. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Северна Македонија има богато отоманско архивско наследство бидејќи била важна провинција на Отоманската империја. Овие архиви содржат документи кои фрлаат светлина врз административната, правната, економската и социјалната структура на отоманскиот период. Регистрите, тахрирските записи, декретите, документите за основање и *şer'ıye sicilleri* шеријатските записи во архивите се главните извори што ги користат историчарите и истражувачите.

Во овој контекст, студиите спроведени на отоманските архиви во Северна Македонија се доказ дека е извршено сеопфатно скенирање засновано на научна методологија. Скенирањето на архивата вклучува различни фази како што се класификација на документи, нивна дигитализирање и нивно презентирање на истражувачите. Конкретно, методолошкото скенирање на архивата вклучува систематски чекори како што се оценување на физичките и содржинските карактеристики на документите, хронолошки распоред и одвојување според насловите на темата.

Во овој период, Архивот на Северна Македонија беше збогатен со проекти кои заеднички ги реализираа турски и македонски историчари. Конкретно, Државниот архив во Манастир, Охрид и Скопје има голема збирка предмети од отоманскиот период.

Мораме да констатираме дека методолошкото скенирање на архивата е критичен процес кој обезбедува овие документи да бидат вклучени во научното истражување и да се зачува историското наследство.

3. ОСМАНЛИСКИОТ ЈАЗИК

Османлискиот јазик (*Osmanlıca; lisan-i osmani*) траел од (13 до 20 в.). За сето време бил под силно влијание на арапскиот и персискиот јазик и тоа не само во сферата на лексиката, туку и во граматиката. И на синтаксичко ниво често пати реченицата била составувана со мешање на арапски и персиски конструкции. За пишување бил употребуван арапскиот алфабет кој никако не одговарал на богатиот турски вокален систем. Накратко, во османлискиот период од историјата на турскиот јазик, основната структура на јазикот давала изглед на вештачки, хибриден јазик, составен од турски, арапски и персиски елементи.

Во поглед на застапеноста на странските елементи, османлискиот јазик се дели на три основни периоди: староосманлиски (13 – 15 в.); средноосманлиски или калсичен османлиски (16 – 19 в.) и новоосманлиски јазик (19-20 в.)

Староосманлискиот јазик сè уште бил близок до принципите на турскиот говорен јазик, иако постепено во него се повеќе преовладувале арапските и персиските конструкции. Тој јазик започнал да се употребува на султанскиот двор, во администрацијата, во верските кругови и во поезијата, станувајќи сè подалечен од

народниот говорен јазик. Во исто време се развивал и друга варијанта на пишаниот литературен јазик, која се потпираше на народниот јазик и била многу помалку оптоварена со арапско-персиското влијание, а поблиска до изворниот турски јазик. На тој јазик создавале многу познати поети од раниот период, како што е славниот Јунус Емре.

Класичниот османлиски јазик (16 – 19 в.) се разликува од староосманлискиот јазик во следново:

а) по многу големото присуство на арапски и персиски лексеми, фразеологизми и фразеолошки изрази, чиј процент во осумнаесетиот век достигнувал и до 90% од вкупната лексика во османлискиот јазик;

б) по големиот број сврзници од персиско, арапско и делумно турско потекло, со што османлискиот јазик развил зависна реченица, која во голема мера ги потиснувала изворните партиципски и герундивни форми на турскиот јазик.

Овие две карактеристики на класичниот османлиски јазик довеле до тоа да еден образован Турчин со мала потешкотија може да ги чита делата на Јунус Емре од (13 в.), додека текстовите од (17 и 18 в.) може да ги чита и разбере само тесно специјализиран турколог - ориенталист. На овој вештачки јазик биле водени административните работи во османлиската канцеларија и била пишувана профаната диванска поезија.

Како пишан израз, класичниот османлиски јазик нужно се раслојувал според својата функција и според социјалниот статус. Тој во принцип може да биде поделен на:

- Убав турски (*fasih (güzel) Türkçe*) – високоосманлиски јазик на најобразованите кругови на аристократијата, на дворот и на поетите;
- Среден турски (*orta türkçe*) во кој среќаваме извесни елементи на говорниот турски јазик и на кој се пишуваат патеписите, хрониките, историите, документите во провинциите и слично;
- Говорен турски (*kala Türkçe*), кој се однесува на говорниот јазик и кој не припаѓа на вештачкиот османлиски јазик.

Бидејќи османлискиот јазик бил средство за комуникација на огромен простор опфатен во рамките на Османлиската Империја, тој се раслојувал и дијалектно и регионално. Така во пишаните документи настанати на просторот на европскиот дел од оваа империја, се среќаваат многу локализми на т.н. румелиски дијалект, кои во изговорот, но не и во пишувањето, се разликуваат од истанбулскиот османлиски јазик.

Новоосманлискиот јазик (19 – 20 в.) се одликува со обиди на турските интелектуалци да извршат реформи на писмото во поглед на бележењето на арапските и персиските лексеми на турски начин, а не изворно како во нивните матични јазици, и бележење на секој турски вокал, кои во арапското писмо не се бележат. Меѓутоа и покрај издавањето на некои часописи тоа не дало резултати и тој проблем бил надминат со воведувањето на латиницата во 1928 г. И покрај тоа што по формирањето на Турската република во 1923 г. биле извршени коренити реформи во турскиот јазик, на лексичко ниво добар дел од арапските и персиските позајмици се асимилирале и останале во турскиот јазик (Кононов, 1956:71).

4. АРАПСКИ ПИСМА

Турците арапскиот алфавет го примиле заедно со прифаќањето на исламот од Арапите во (10 в.) На тој начин документите кои настанале како резултат на дејноста на османлиските државни органи биле напишани на турско-османлиски јазик, со арапско писмо. Интересно е тоа што има случаи, иако тие биле малубројни, кога во кореспонденцијата со туѓи или вазални држави се користел јазикот и писмото на соодветната држава, како на пример: арапски, персиски, грчки или некој од словенските јазици (Трухелка, 1911:437-484). Понекогаш се среќаваат и документи напишани на турски јазик, но напишани на грчки, словенски или латински алфавет, што е, исто така, многу ретко.

Арапското писмо потекнува од набатејското писмо, кое спаѓа кон групата на семитските писма, кои својот почеток го имаат во арамејското писмо (10 в. п. н. е). Набатејците биле арапски номадски племиња, кои го населувале реонот на Северна Арабија, Јорданија и Синајскиот Полуостров кон крајот на старата и почетокот на новата ера. Тие формирале моќно царство со седиште во градот Петра. Во 106 г. н.е. оваа царство ја изгубило својата независност и се претворило во арапска провинција на Римската Империја. Набатејското писмо се формирало во почетокот на нашата ера. Постојат голем број извори, меѓи кои и Синајските натписи, по кои може да се проследи преминот од абатејското кон арапското писмо. Се смета дека арапската азбука се појавила во V в. од нашата ера. Досега се откриени арапски писмени споменици од релативно подоцнежното време. Од предисламскиот период познати се само три натписи: од Зебед (512 г.), од Харан кај Урфа (568 г.) и од Умеј Цимал во Сирија (6 в.) (Јенсен, 1958:301-394).

Од најстарото арапско писмо во почетокот се развиле два вида арапски писма: куфи и несхи или несих. Се претпоставува дека и двата вида се појавиле истовремено во VII в. Писмото несих се појавило во Северен Хиџаз, од каде се раширило во Мека и Медина, а куфи се појавило во Месопотамија, во градовите Куфа и Басра. Куфи е монументално писмо со отсечени геометриски линии, а буквите имаат аглести форми. Името

го добило според градот Куфи во Месопотамија, каде било развивано од тамошните прочуени арапски калиграфи. Во почетокот се употребувало за натписи на камен и метал, како и за натписи на монети. Подоцна по појавата на исламот, започнале да го употребуваат и за пишување на Куранот. Од куфи се развило т.н. магебско (западно) писмо, раширено главно во Северна Африка и Шпанија.

Писмото несих или несхи, буквално значи *писмо за преписи* и произлегува од арапскиот глагол *nasaha* што значи *препишува, копира* (Баранов, 1948:1017). Главни карактеристики на тоа писмо се издолжување на вертикалните елементи на буквите и извесно наклонување и заоблување на буквите. Со тек на време од него произлегле разни стилови на писма како што се: рика, дивани, сулус, талик, несталик, кои влегле во употреба кај Турците, Персијците и други муслимански народи (Дирингер, 1963:326). Современото арапско писмо, слично на другите семитски писма, се чита од десно на лево, а азбуката се состои од 28 букви, сите согласки.

5. ЗАКЛУЧОК

Во оваа студија што ја спроведовме, најважното нешто што ја прави арапската азбука различна од турската азбука е тоа што тие имаат различни типови на пишување. Овие типови на пишување се разликуваат во однос на естетиката и функционалноста, меѓу најчестите спаѓаат: Писмото несих: Тоа е еден од најкористените арапски типови пишување денес. Има лесна за читање и едноставна структура. Ракописите често се користеле во Куранот и во дневната кореспонденција. Писмото сулус: Тоа е украсен тип на пишување и генерално се претпочита во калиграфијата. Често се гледа на натписите и плочите во дамиите. Писмото рика: Тоа е тип кој може да се напише поедноставно и побрзо. Се користеше во секојдневната кореспонденција и писма. Има попрактична структура во споредба со другите видови пишување. Писмото талик: Потекнува од Иран и е развиено специјално за персиско пишување. Широко се користи во поезија и литературни текстови. Писмото дивани: Тоа е еден вид орнаментирано писмо што се користи во официјалната кореспонденција во Отоманската империја. Има сложен и раскошен изглед, па се смета дека е тешко да се имитира. Писмото сијакат: Ова е најкарактеристичното писмо кое било усовршено во османлиската канцеларија и претставува силна одлика на османлискиот финансиски систем. Овие видови пишување се развија благодарение на флексибилноста и уметничката вредност на арапската азбука и придонесоа за важноста на пишувањето како средство за изразување и украсување во исламскиот свет. Како резултат на тоа, стиловите на пишување во арапската азбука оставија длабоки траги на турскиот јазик и во естетска и во функционална смисла, создавајќи богатство во пишувањето и културните изрази на јазикот. Меѓутоа, со преминот кон латиницата, ова влијание отстапи место за поедноставен систем на пишување.

ЛИТЕРАТУРА

- Arslan, İ. (2022). 2018-2022 Yılları arası Arap dili eğitimiyle alakalı yapılmış lisansüstü tezler. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 771-804.
- Aytaç, B. (1994). *Arap lehçelerindeki Türkçe kelimeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ayyıldız, E. (2020). “Mustafa Sâdık er-Râfîi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/353-354. Ankara: TDV Yayınları.
- Bergstrasser, G. (2006). *Sâmî dilleri tarihi* (H. Kılıç & E. Tanrıverdi, Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Duman, A. (2014). *Türkçenin öğretimi tarihine bir bakış*. (Ed. A. Güzel ve H.Karatay) *Türkçe öğretimi el kitabı* içinde s.71-86. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yürüncü Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akça! Yay., Ankara.
- Guboglu, M., (1958). *Paleografia și diplomatic turco-osmana, studia și album*, Bukurești, faks. 2, документ од 1455.
- Harmancı, H. (2020). *Arap Dili Literatürü Türkiye’de Arap Dili, Edebiyatı ve Belâgatı Alanında Yayımlanan Türkçe Eserler Dizini (1928-2018)*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Işıksalan, N. (1997). *İdadilerde Türkçe edebiyat öğretimi*. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 8(08); 151-182.
- Jensen, H., (1958). *Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart*, 2. Neubearbeitete und erweiterte, Berlin, , 301-394.
- Kaya, M. (2014). Yunus Emre Divanı’nın Türkçe öğretimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(12); 423-442
- Kuş, B. & Akdağ, S. (2012). Bazı Arap lehçelerinde kullanılan Türkçe sonekler üzerine yeni bir inceleme. *Turkish Studies*, 7(1).
- Özmen, N. (2024). Geçmişten Bugüne Bilim Dili Olarak Türkçe. *Aydın Türklük Bilgisi*, 10(1), 83-121.
- Баранов, Х. К., (1948). *Арабско-русский словарь*, Москва, 1017.

Дирингер, Д., (1963). Арабски алфавит, Москва, 326.

Дмитриев, Н. К. (1939). Строй турецкого языка. Москва.

Кононов, А. Н., (1956). За историјата на турскиот јазик види: Грамматика современного турецкогао литертурного языка, Москва.

Трухелка, Ђ., (1911). Турско - словенски поменици Дубровачког архива, Гласник ЗМБХ, т. XXIII, Сарајево, 437- 484.

<https://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=3163903&language=en> 2025.